

Autoreferat

1. **Imię i nazwisko:** Łucja Marek
2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:**
 - tytuł magistra historii w zakresie historii Kościoła, 2000, Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie na podstawie pracy „Matka Boska Spytkowicka (dzieło Józefa Kopaczyńskiego) – krakowskie malarstwo religijne w służbie Kościoła”, przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Samka na Wydziale Historii Kościoła (w trakcie studiów ukończona specjalizacja nauczycielska, a także archiwalna w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego),
 - stopień naukowy doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, 2009, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II (wcześniej PAT) w Krakowie na podstawie rozprawy „Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970”, napisanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Józefa Mareckiego, prof. PAT na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego.
3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:**
 - od 16 lipca 2001 r. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Katowicach: 2001-2006 Oddziałowe Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów, Referat Gromadzenia i Opracowania; 2006-2016 Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej, Referat Badań Naukowych i Zbiorów Bibliotecznych, 2016 Oddziałowe Biuro Badań Historycznych (zmiana związana z reorganizacją jednostki),
 - od 16 grudnia 2016 r. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Krakowie, Oddziałowe Biuro Badań Historycznych.
4. **Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017 r. poz. 1789):**
 - a) **Tytuł osiągnięcia naukowego:**

Cykl artykułów dotyczących zagadnienia: *Laicyzacja życia społecznego i świadomości obywateli w Polsce pod rządami komunistycznymi w latach 1945-1989.*

b) Autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

1. Ł. Marek, 2017, *Laicyzacja w polityce PZPR na przykładzie województwa katowickiego – zarys zagadnienia* [w:] *Więcej niż partia. PZPR a polityka, gospodarka i społeczeństwo 1948-1990*, red. Adam Dziuba, Bogusław Tracz, Katowice-Warszawa, wyd. Instytut Pamięci Narodowej, s. 499-536 (recenzenci: prof. dr hab. Janusz Wrona, dr Konrad Rokicki).
2. Ł. Marek, 2016, *Priorytety polityki wyznaniowej władz w okresie Gomułki*, „Glaukopis. Pismo społeczno-historyczne” 2016, nr 33, s. 254-284 (recenzenci numeru: dr hab. Konrad Białecki, dr hab. Krzysztof Kaczmarek, dr hab. Filip Musiał).
3. Ł. Marek, 2017, *„Ofensywie klerykalizmu trzeba położyć tamę”. Partyjno-państwowa walka z Kościołem o ducha narodu w okresie Wielkiej Nowenny na przykładzie województwa katowickiego* [w:] *Pół wieku Milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956-1966/1967)*, red. Bartłomiej Noszczak, Warszawa, wyd. IPN, s. 509-567 (recenzenci: dr hab. Konrad Białecki, dr hab. Ryszard Gryz).
4. Ł. Marek, 2010, *Działania propagandowe i dezinformacyjne aparatu partyjno-państwowego jako element walki z Kościołem katolickim w okresie PRL (ze szczególnym uwzględnieniem województwa katowickiego)*, „Almanach Historyczny” 2010, t. 12, s. 95-130 (recenzent: prof. dr hab. Magdalena Micińska).
5. Ł. Marek, 2019, *Katowicki miesięcznik ateistyczny „Myśl Wolna” (1958-1962) w służbie ideologii komunistycznej* [w:] *Relacje Kościół – państwo na Górnym Śląsku w latach 1945-1989. Konflikt ideologiczny*, red. Adam Dziurok, Katowice – Warszawa, wyd. IPN, s. 93-116 (recenzenci: dr hab. Maciej Fic, dr hab. Krzysztof Sychowicz).
6. Ł. Marek, 2015, *Służba Bezpieczeństwa wobec Polskiej Prowincji Dominikanów. Zarys zagadnienia* [w:] *Komunistyczny aparat represji wobec Polskiej Prowincji Dominikanów*, red. Marek Miławicki OP i Michał Wenkler, Kraków (seria „Kościół w okowach”), wyd. Oddział IPN w Krakowie i Wydawnictwo „Wysoki Zamek”, s. 60-102 (recenzenci: ks. prof. dr hab. Roland Prejs OFM Cap, dr Mariusz Krzysztofiński).
7. Ł. Marek, 2011, *Akcja „Szkółka”. Likwidacja szkolnictwa zakonnego na terenie Rybnika w 1962 r. i późniejsze próby jego odrodzenia* [w:] *Studia z dziejów ziemi rybnicko-wodzisławskiej w latach 1945-1989*, red. Adam Dziurok, Bogdan Kloch, Rybnik („Zeszyty Rybnickie” nr 12), wyd. Muzeum w Rybniku i Oddział IPN w Katowicach, s. 297-331 (recenzenci: prof. dr hab. Ryszard Kaczmarek, dr Tomasz Kurpierz).

8. Ł. Marek, 2011, *Aparat partyjno-państwowy PRL wobec budownictwa sakralnego na terenie Zabrze* [w:] *Zabrze 1933-1989. Szkice z dziejów politycznych miasta*, red. Sebastian Rosenbaum, Katowice, wyd. Oddział IPN w Katowicach i Muzeum Miejskie w Zabrzu, s. 201-223 (recenzenci: dr hab. Joanna Januszewska-Jurkiewicz, dr Michał Wenklar).
9. Ł. Marek, 2010, *Piekary w PRL* [w:] *350-lecie kultu Matki Bożej w Piekarach Śląskich. Tu przeszłość łączy się z przyszłością*, red. ks. Witold Kania, ks. Marek Łuczak, Katowice – Piekary Śląskie, wyd. Księgarnia św. Jacka, s. 56-70 (recenzenci: ks. dr hab. Józef Budniak, prof. dr hab. Wojciech Świątkiewicz).
10. Ł. Marek, 2018, *Łagodna i koncesjonowana „opozycja”. Prymas Stefan Wyszyński a Koło Poselskie „Znak” (1957-1976) na podstawie „Dzienników” Janusza Zabłockiego* [w:] *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945-1981*, red. Ewa K. Czaczkowska, Warszawa, wyd. UKSW i IPN, s. 283-310 (recenzenci: ks. dr hab. Norbert Mojżyn, dr hab. Krzysztof Sychowicz).
11. Ł. Marek, 2014, *„...by i kuria i władze były zadowolone...” Podwójna działalność świeckich katolików na przykładzie Wiesława Gwiżdża* [w:] *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. Radosław Ptaszyński i Tomasz Sikorski, Toruń, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 552-585 (recenzenci: dr hab. Ryszard Gryz, dr hab. Krzysztof Kowalczyk).
12. Ł. Marek, 2012, *Mechanizm werbunku zakonnic na przykładzie „TW Teresa”* [w:] *Represje wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w PRL. Zagadnienia wybrane*, red. Jerzy Myszor, Adam Dziurok, Katowice, wyd. Oddział IPN w Katowicach, s. 142-159 (recenzenci: ks. prof. dr hab. Józef Krętosz, dr hab. Filip Musiał).
13. Ł. Marek, 2010, *Psychologia werbunku kapłanów* [w:] *Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą. Studia i materiały*, t. 3, red. ks. Jan Szczepaniak i Marek Lasota, Kraków, wyd. IPN Oddział w Krakowie, Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie, Wydawnictwo WAM, s. 81-98 (recenzenci: prof. dr hab. Ryszard Terlecki, prof. dr hab. Piotr Franaszek).
14. Ł. Marek, M. Bortlik-Dźwierzynska, 2014, *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945-1989*, Katowice, wyd. Oddział IPN w Katowicach, ss. 376 (recenzenci: prof. dr hab. Wojciech Świątkiewicz, dr hab. Konrad Białecki).

Mój udział procentowy szacuję na 60%.

c) Omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Polityczna historia Polski po drugiej wojnie światowej, w tym relacje na linii państwo-Kościół katolicki, doczekała się już wielu opracowań. Wciąż jednak do mało rozpoznanych zagadnień należą procesy laicyzacyjne, stanowiące istotny element polityki komunistów. W historiografii ujmowane są na ogół tylko w jednej perspektywie, sekularyzacji przestrzeni publicznej oraz walki z obecnością religii i Kościoła w życiu społecznym. Tymczasem laicyzacja w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, narzucona i kierowana przez Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą, była zjawiskiem, które obejmowało dwa różne procesy: laicyzację życia publicznego (określaną też „laicyzmem politycznym”) oraz laicyzację świadomości i postaw moralnych obywateli. Tak szerzej pojmowany proces laicyzacji jest mało obecny a wręcz pomijany w naukowym dyskursie nad okresem komunistycznego zniewolenia.

Dotychczasowe refleksje badaczy w kwestii laicyzacji w PRL, pojawiające się najczęściej na marginesie rozważań na temat stosunków państwo-Kościół, dotyczyły rugowania sacrum z krajobrazu publicznego i przejmowania kościelnych prerogatyw. Nie analizowano natomiast przebudowy społecznej świadomości, czyli eliminowania pierwiastka religijnego z umysłu jednostki i działań podejmowanych przez komunistyczny aparat partyjno-państwowy w celu uzyskania akceptacji obywateli dla ustroju socjalistycznego. Przedłożone przeze mnie artykuły i publikacja ukazują dwutorowość laicyzacji narzuconej i sterowanej przez hegemoniczną partię oraz znaczenie tego zjawiska w polityce władz komunistycznych. Tworzą kilka segmentów, prezentując główne założenia i etapy owej polityki, najbardziej newralgiczne obszary ingerencji, sojuszników partii w tym zakresie, a przede wszystkim sposób działania. Celem przedstawionych prac było przeanalizowanie i opisanie metod, środków oraz mechanizmów laicyzacji życia i świadomości obywateli, których skutkiem miało być usunięcie pierwiastka religijnego z osądów i wyborów jednostki, przy jednoczesnym oswojaniu obywateli z ustrojem socjalistycznym i jego afirmacją, a przynajmniej wyeliminowanie sprzeciwu dla działań władz. Temat rozważań został ukazany w skali całego kraju, choć w badaniach nad poszczególnymi wątkami dominują przykłady z terenu ówczesnego województwa katowickiego. Stanowią one ilustrację procesów zachodzących w PRL i w takiej perspektywie należy je odczytywać.

Pierwszy z wymienionych wyżej artykułów (*Laicyzacja w polityce PZPR na przykładzie województwa katowickiego – zarys zagadnienia*) ukazuje istotę procesu kierowanego przez PZPR, jego znaczenie w polityce i celach partii. Stanowi syntezę na temat założeń i działań

podejmowanych przez władze w celu osiągnięcia laickiego społeczeństwa. Jednocześnie jest on wprowadzeniem do interpretacji i zrozumienia w tym kontekście rozważań dotyczących poszczególnych obszarów przedstawionych w dalszych artykułach. W tekście szerzej zostały omówione zagadnienia dotyczące laicyzacji przestrzeni publicznej, leżące zarazem u podstaw przebudowy świadomości społecznej, a mianowicie laicyzacja oświaty i wychowania młodego pokolenia. Inne obszary partyjnej polityki w tym zakresie zostały zasygnalizowane. Drugi z przedłożonych artykułów (*Priorytety polityki wyznaniowej władz w okresie Gomułki*) rozwija i niejako uszczegóławia intencje władz oraz tło procesów laicyzacyjnych wskazując na najbardziej newralgiczny okres. Laicyzacja nabrała szczególnego znaczenia w polityce PZPR po Październiku '56, zwłaszcza w okresie dziewięcioletnich duchowych przygotowań narodu do milenijnej rocznicy chrztu Polski. Władze kontrowały duszpasterski program Kościoła metodami administracyjnymi wpisującymi się w „laicyzm publiczny” oraz alternatywnymi laickimi propozycjami dla religijnych uroczystości oddziałyującymi na świadomość obywateli. Paralelność propozycji państwowych wobec inicjatyw religijnych została wykazana i omówiona w trzecim artykule (*„Ofensywie klerikalizmu trzeba położyć tamę”. Partyjno-państwowa walka z Kościołem o ducha narodu w okresie Wielkiej Nowenny na przykładzie województwa katowickiego*).

Analizując skutki działań okresu „błędów i wypaczeń” (prześladowania wzmocniły pozycję męczeńskiego Kościoła) i obserwując popaździernikowe ożywienie życia religijnego, partyjni decydenci wnioskowali, że należy przesunąć akcent z administracyjnego usuwania religii na przebudowę świadomości obywateli. W ramach realizacji tego postulatu przeniesiono ciężar działań z walki represyjnej na propagandową. Kluczowy zabieg miał na celu dezintegrację i rozluźnienie więzi wiernych z Kościołem postrzeganym jako zasadnicza przeszkoda na drodze do zeświecczenia myślenia i postępowania obywateli. Ukazane w artykule czwartym (*Działania propagandowe i dezinformacyjne aparatu partyjno-państwowego jako element walki z Kościołem katolickim w okresie PRL /ze szczególnym uwzględnieniem województwa katowickiego/*) metody ośmieszania „kleru” wpisywały się w ową strategię. Plotki, anonimy, paszkwile, publikacje prasowe, dezawuowały i deprecjonowały osoby konsekrowane, stanowiły punkt odniesienia i źródło dla krytyki duchownych, w konsekwencji osłabiały autorytet i więź wiernych z Kościołem, a także jedność wewnętrzną. Ta metoda działania została też przedstawiona w piątym artykule (*Katowicki miesięcznik ateistyczny „Myśl Wolna” (1958-1962) w służbie ideologii komunistycznej*) poświęconym analizie treści publikowanych na łamach miesięcznika Stowarzyszenia Ateistów i Wolnomyślicieli. Badania tekstów z kolejnych numerów periodyku w zestawieniu z polityką laicyzacyjną partii wykazały

korelację oraz wskazywały na powiązanie i zależność organizacji od PZPR. Usłużną rolę pełnił również aparat bezpieczeństwa, dostosowując metody i środki pracy do wytycznych władz partyjno-państwowych po tzw. odwilży Października'56. Opisane w artykule szóstym (*Służba Bezpieczeństwa wobec Polskiej Prowincji Dominikanów. Zarys zagadnienia*) działania operacyjne resortu na przykładzie zakonu kaznodziejskiego, jednego z najbardziej aktywnych i zaangażowanych w pracy duszpasterskiej, współgrały z założeniami i celami polityki laicyzacyjnej, przyczyniały się do jej realizacji. Prowadzone były dwutorowo, w zakresie usuwania sacrum z życia społecznego (poprzez kompromitowanie i ograniczanie zewnętrznej aktywności duszpasterskiej zakonu, próby przejęcia kontroli nad nim od wewnątrz, dezintegrację środowiska), jak i zmiany postaw zakonników (zeświecczanie życia zakonnego, inspirowanie i wpływanie na decyzje o porzuceniu życia wspólnotowego i stanu duchownego, lojalizacja postaw wobec władz świeckich, wspieranie myśli kontestatorskich).

Podstawową metodą stosowaną przez władze w celu osiągnięcia laickiego społeczeństwa było tworzenie odpowiednich warunków dla osłabienia żarliwości wiary i praktyk religijnych oraz ugruntowywanie i umacnianie nastrojów zobojętnienia religijnego. Zalecano i starano się dążyć do tego w taki sposób, by obywatel miał poczucie zupełnej swobody religijnej, przy czym nie oznaczało to rezygnacji przez władze komunistyczne z pomniejszania praw, a przede wszystkim swobód Kościoła. Te wątki zostały poruszone w kolejnym bloku przedłożonych tekstów. Artykuł siódmy (*Akcja „Szkołka”. Likwidacja szkolnictwa zakonnego na terenie Rybnika w 1962 r. i późniejsze próby jego odrodzenia [w:] Studia z dziejów ziemi rybnicko-wodzisławskiej w latach 1945-1989*) omawia, na konkretnych przykładach z wybranego miasta, pozbawienie duchowieństwa wpływu na kształcenie i wychowywanie młodego pokolenia oraz tworzenie warunków dla zeświecczenia życia zakonnego (ulożenie liceum pielęgniarskiego w pomieszczeniach niższego seminarium duchownego połączonych z klasztorem). Artykuł ósmy (*Aparat partyjno-państwowy PRL wobec budownictwa sakralnego na terenie Zabrze*) nakreśla, również na przykładzie wybranego miasta, planowe zahamowanie tworzenia nowych miejsc sprawowania praktyk religijnych w celu stopniowego ich zaniku (pierwszą zgodę na budowę kościoła wydano dopiero w 1978 r. pod wpływem presji społecznej i ze względów propagandowych). Artykuł dziewiąty (*Piekary w PRL*) ukazuje osłabianie i próby zmiany charakteru tradycyjnych stanowych pielgrzymek do sanktuarium będącego znakiem sprzeciwu wobec polityki władz, w tym laicyzacji. Wspomniane działania z zakresu „laicyzmu politycznego”, skutkujące w dalszej perspektywie zmianami świadomości religijnej, prowadzono przy zachowaniu pozorów, że to nie walka z Kościołem i religią a działanie na rzecz społeczeństwa (kasację szkół zakonnych

uzasadniano egzekucją zaległości podatkowych, potrzebami szkolnictwa publicznego, a także troską o psychikę młodzieży wychowywanej rzekomo w niewłaściwej atmosferze, brak zezwoleń na nowe obiekty sakralne ważniejszymi potrzebami społecznymi w zakresie budownictwa, a ograniczanie pielgrzymowania, procesji utrudnieniami komunikacyjnymi itp.).

Ostatni blok artykułów został poświęcony zagadnieniu przebudowy świadomości obywateli w wyniku niejako wejścia w dialog i stopniowego „oswojenia” z negowaną władzą i ustrojem. Zaprezentowane rozważania dotyczą grup najbardziej uświadomionych w tym względzie, teoretycznie najtrudniejszych do pozyskania dla ustroju: zaangażowanych katolików świeckich i osób duchownych. Artykuł dziesiąty (*Łagodna i koncesjonowana „opozycja”. Prymas Stefan Wyszyński a Koło Poselskie „Znak” /1957-1976/ na podstawie „Dzienników” Janusza Zabłockiego*) ukazuje zmiany w postawie posłów reprezentujących środowiska katolickie. Przeobrażenia te obejmowały zarówno stosunek do władz świeckich, jak i prymasa, i mogą być postrzegane jako efekt stopniowej laicyzacji świadomości – wyeliminowania sprzeciwu wobec partyjnej polityki, a nawet jej akceptacji. O ile w dwóch pierwszych kadencjach zasiadania w sejmie posłowie katolicy zdobywali się na sprzeciw, rzadki niemniej jednak wymowny, to w kolejnych trzech wyrażali krytyczne stanowisko tylko poprzez wstrzymanie się od głosu, a gdy sejm uchwalał zmiany w konstytucji – w tym zapis o kierowniczej roli PZPR – to jedynie Stanisław Stomma wstrzymał się od głosu. Artykuł jedenasty (*„...by i kuria i władze były zadowolone...” Podwójna działalność świeckich katolików na przykładzie Wiesława Gwiżdża*) przedstawia z kolei przykład przebudowy świadomości, a wręcz wykreowania działacza katolickiego, zaangażowanego na rzecz władz. Jego postawę cechował dualizm, będący rezultatem łączenia postawy katolickiej z afirmacją ustroju, któremu zawdzięczał pozycję społeczną. Artykuł dwunasty (*Mechanizm werbunku zakonnic na przykładzie „TW Teresa”*) i artykuł trzynasty (*Psychologia werbunku kapłanów*) przybliżają mechanizmy lojalizacji osób duchownych. Ukazują stopniowe przełamanie oporów przed dialogiem z reprezentantem władz vel aparatu bezpieczeństwa, oswojenie z przeciwnikiem ideologicznym, nawiązanie więzi emocjonalnej z nim, w efekcie rozluźnienie religijnych ocen moralnych, osłabienie więzi z własnym środowiskiem, mniej lub bardziej dostrzegalną zmianę stosunku do Służby Bezpieczeństwa i polityki władz.

Dopełnieniem przedstawionych artykułów i omówionej powyżej problematyki jest publikacja *Za Marksem bez Boga. Laicyzacja życia społecznego w Polsce w latach 1945-1989* (zob. wyżej poz. 14), przygotowana wspólnie z Moniką Bortlik-Dziwerzyńską. Jest to pierwsza praca kompleksowo omawiająca tytułowe zagadnienie. Choć ma formę albumową, to daleko

wykracza poza przyjętą konwencję i typową pracę popularno-naukową. Składa się z wstępu, post scriptum oraz czterech rozdziałów. W pierwszym przybliżono tło ideologiczne, charakter i etapy programowej laicyzacji (od sekularyzacji po laicyzację świadomości), twórców i realizatorów procesu (ruch laicki, Front Jedności Narodu, organizacje wspierające). W rozdziale drugim omówiono tzw. obrzędy obywatelskie, konkurencyjne i alternatywne dla obrzędów religijnych, towarzyszące najistotniejszym wydarzeniom w życiu człowieka (świecki ślub, rocznice pożycia małżeńskiego, uroczyste nadanie imienia, pasowanie na młodzika, pasowanie na obywatela, świecki pochówek). W rozdziale trzecim przedstawiono rolę i udział szkół, organizacji społecznych, młodzieżowych oraz zakładów pracy w przebudowie świadomości społecznej. W czwartym desakralizację świąt religijnych oraz świecką kulturę i świętowanie (święta ogólnopolskie, kulturalne, zawodowe). Każdy rozdział został poprzedzony wprowadzeniem, a bogaty materiał ikonograficzny opatrzony komentarzami autorskimi. Ukazują one procedury przejmowania wartości społecznych i rytów religii chrześcijańskiej w celu budowania nowej, świeckiej, areligijnej (kontr-religijnej) obrzędowości i obyczajowości oraz laickiej kultury i świętowania, służących afirmacji ustroju socjalistycznego. Rozważaniom towarzyszą cytaty z dokumentów i wydawnictw organizacji zaangażowanych w ruch laicki oraz materiałów partyjnych i pism lokalnych (z dokładnym opisem źródła). „To wszystko sprawia, że pomimo swej albumowej formy książka będzie ważnym opracowaniem, w znaczącym stopniu przybliżającym zagadnienie laicyzacji w Polsce” – napisał dr hab. Konrad Białecki w recenzji wydawniczej.

Byłam pomysłodawczynią i inicjatorką powstania tej publikacji. Samodzielnie opracowałam koncepcję albumu i usystematyzowałam zagadnienia. Mój wkład polegał też na przeprowadzeniu kwerendy i interpretacji wyników badań. Samodzielnie opracowałam wstęp i zakończenie oraz rozdział pierwszy i drugi. Brałam udział w przygotowaniu rozdziałów trzeciego i czwartego (opracowałam niektóre komentarze i opisy, uczestniczyłam w wyborze ikonografii i cytatów). Publikacja została dostrzeżona i dobrze przyjęta przez środowisko historyczne. Doczekała się naukowej recenzji (autor Rafał Łatka, „Almanach Historyczny” 2016, nr 18, s. 277-282) oraz pozytywnych opinii na portalach historycznych i na łamach czasopism. W jednym z tego typu omówień prof. Antoni Dudek stwierdził: „W sumie otrzymaliśmy znakomitą, przekrojową analizę dotyczącą praktycznie wszystkich wątków świeckiej obrzędowości w PRL” („w Sieci Historii” 2015, nr 7).

We współczesnej historiografii nikt dotąd nie podjął kompleksowych naukowych badań nad zagadnieniem laicyzacji pod rządami komunistów. Przedłożone przeze mnie teksty i

publikacja w znacznym stopniu wypełniają tę lukę badawczą. Przedstawione artykuły koncentrują się głównie na mało rozpoznanych lub w ogóle nieobecnych w historiografii aspektach dotyczących przebudowy społecznej świadomości, eliminowaniu pierwiastka religijnego z umysłu jednostki. Są to pionierskie badania nad laicyzacją w kontekście mechanizmów, narzędzi i środków laicyzacji świadomości, usuwania religii z przestrzeni publicznej i życia społecznego przy akceptacji obywateli (rzeczywistej lub inspirowanej), a nawet przy ich udziale (mniej lub bardziej świadomym). Prezentują nową perspektywę spojrzenia na niektóre działania podejmowane przez komunistyczny aparat partyjno-państwowy, dotychczas odczytywane jedynie w kontekście represji oraz jako metody walki z obecnością Kościoła i religii w przestrzeni publicznej. W istocie były one też elementem długofalowego procesu laicyzacji świadomości obywateli, krokiem na drodze do zubożenia religijnego i uzyskanie akceptacji, a przynajmniej wyeliminowania sprzeciwu dla działań władz. W tym kontekście nowatorsko została też ukazana praca operacyjna aparatu bezpieczeństwa. Niektóre metody i środki inwigilacji środowisk kościelnych oraz werbunku do tajnej współpracy korelowały z polityką laicyzacyjną, służyły zubożeniu religijnemu, zmianom świadomości i postaw zarówno świeckich katolików, jak i osób duchownych.

Istotnym rezultatem badań nad zagadnieniem laicyzacji jest publikacja wskazana powyżej. To pierwsza praca, w której została podjęta próba całościowej analizy „nowych” (czytaj socjalistycznych) obrzędów i kultury oraz wychowania socjalistycznego człowieka. Do historiografii wnosi ona nowe spojrzenie na przyczyny komunistycznej para-religijności. W laicyzacyjnym świetle przedstawia elementy „religiopodobne” nieodczytywane dotychczas jako bezpośrednie naśladownictwo sacrum kościelnego (Profesor Marcin Kula pisał: „[...] nikt w odzegnującym się od religii i z założenia materialistycznym komunizmie nie chciał go uczynić religiopodobnym”. M. Kula *Religiopodobny komunizm*, Kraków 2003, s. 116). Niektóre podobieństwa w zakresie obrzędowości, obyczajowości i świeckiego świętowania były świadome i celowe. Stanowiły narzędzie eliminowania pierwiastka religijnego i zastępowania go przez quasi-religię wyrażającą wartości ustroju socjalistycznego. Polityka laicyzacyjna władz komunistycznych miała charakter narzuconego ateistycznego programu rozwoju kultury i stosunków społecznych oraz socjalistycznej indoktrynacji.

Materiały źródłowe, które posłużyły do przygotowania omówionych prac to efekt rozległych kwerend prowadzonych w zasobach archiwów państwowych szczebla centralnego i wojewódzkiego, archiwach kościelnych i zakonnych, a także zbiorach kilkudziesięciu placówek muzealnych, kulturalnych, urzędów stanu cywilnego, pracowni życia społecznego

oraz zbiorów osób prywatnych. Obok dokumentów archiwalnych wytworzonych przez władze partyjne, administracyjne i aparat bezpieczeństwa, po raz pierwszy w tak szerokim zakresie wykorzystano też materiał ikonograficzny i artefakty oraz literaturę i historiografię ruchu laickiego. W efekcie pozwoliło to na poczynienie szeregu nowych ustaleń oraz weryfikację lub lepsze udokumentowanie tez funkcjonujących w literaturze przedmiotu i naukowym obiegu.

Przedłożone prace, ze względu na podejmowaną tematykę, mogą być przydatne w badaniach zarówno historyków zajmujących się polityką wyznaniową w PRL, jak i kompleksowo polityką hegemoniczną PZPR. Mogą być inspiracją dla dociekań badaczy powojennego życia społecznego i badaczy ruchu laickiego. Ze względu na szerokie spektrum mogą również zainteresować socjologów i religioznawców, bowiem stanowią przyczynek do refleksji nad zmianami społecznymi i życiem religijnym w komunistycznej rzeczywistości. Powinny być też bardzo przydatne w badaniach komparatystycznych obejmujących analizę laicyzacji w różnych regionach Polski i państwach obozu komunistycznego. Ponadto publikacja, ze względu na zastosowaną formę, może posłużyć za punkt wyjścia do przygotowania scenariuszy lekcji edukacyjnych (nadmienię, że na bazie wystawy, która poprzedziła ową publikację, zostały opracowane i były prowadzone takie lekcje w IV Liceum Ogólnokształcącym w Elblągu).

Wszystkie przedstawione wyżej prace otrzymały bardzo dobre recenzje wydawnicze. W recenzji pierwszego ze wskazanych artykułów *Laicyzacja w polityce PZPR na przykładzie województwa katowickiego – zarys zagadnienia*, prof. dr hab. Janusz Wrona ocenił, że jest to „kompetentny wywód doświadczonego badacza i znawcy źródeł analizowanego okresu”. Ta opinia ośmieliła mnie do podsumowania dotychczasowego dorobku naukowego i wnioskania do Centralnej Komisji o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

Moje zainteresowania badawcze koncentrują się głównie wokół dwóch kwestii. Pierwsza dotyczy polityki wyznaniowej władz komunistycznych oraz działalności Kościoła katolickiego po drugiej wojnie światowej, druga struktur i funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w PRL.

Efektorem badań prowadzonych w ramach pierwszego nurtu jest publikacja *„Kler to nasz wróg”. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956-1970*, Katowice 2009, ss. 652 (recenzenci: ks. dr hab. Jan Szczepaniak, dr hab. Jan Żaryn), będąca zmodyfikowaną i rozszerzoną formą rozprawy

doktorskiej. Praca ta przedstawia przenikanie się trzech ogniw władzy: administracji, partii i aparatu bezpieczeństwa, a także mechanizmy ich działań. Oceniana jest jako fundamentalna dla przedmiotowej tematyki. Sposób ujęcia zagadnienia został uznany za wzorzec i źródło inspiracji dla tego typu problematyki badawczej, a także nowych pól badawczych.

Do znaczących osiągnięć naukowych zaliczam artykuły monograficzne powstałe w ramach Centralnego Projektu Badawczego Instytutu Pamięci Narodowej „Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce w latach 1944-1989”. W szczególności: *Klub Inteligencji Katolickiej w Bielsku-Białej (1981-1989)* [w:] *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. Konrad Białecki, Warszawa-Poznań 2014, s. 507-563; a także *Sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Anielskiej w Dąbrowie Górniczej – Patronki Dąbrowy Górniczej i Matki Zagłębia* [w:] *Miejsca święte pod nie świętym nadzorem. Polityka władz wobec sanktuariów w latach 1945-1989*, pod red. K. Białeckiego (trwa proces wydawniczy). Opracowania te dotyczą tematów mało rozpoznanych w literaturze przedmiotu, wnoszą nowe ustalenia, a zarazem dotykają trudnych wątków infiltracji środowiska katolików świeckich. Są to pozycje ważne zarówno dla historii lokalnej, jak i zagadnienia oraz badań komparatystycznych. Podobne znaczenia ma szereg artykułów dotyczących polityki wyznaniowej przygotowanych przez mnie w ramach regionalnych projektów badawczych.

W pierwszy nurt badawczy wpisuje się problematyka laicyzacji życia społecznego, która stanowi osiągnięcie naukowe. To osiągnięcie dopełniają badania i przedsięwzięcia dotyczące aspektów związanych z ideologizacją nauki. We współpracy z Instytutem Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizowałam konferencję „Ile z nauki, ile z ideologii. Religioznawstwo w PRL”, będącą pierwszym naukowym dyskursem nad tym zagadnieniem. Obecnie przygotowuję (wspólnie z dr hab. Rafałem Łętochą) publikację pokonferencyjną (powinna ukazać się pod koniec 2019 r.). Opublikowałam też szereg artykułów popularnonaukowych, które dotyczą aspektów społeczno-religijnych, a mimo przyjętej formy wnoszą istotne novum do omawianej problematyki, m.in. Ł. Marek, *List KC PZPR z lipca 1958 r., czyli laicyzacja kontra klerykalizacja* [w:] „Przewodnia siła Narodu”. *Z dziejów partii komunistycznej na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim 1945-1990*, red. T. Kurpierz, Katowice 2010, s. 135-145; Marek Ł., *Rodzina milicyjna – wzorem rodziny socjalistycznej*, „Pamięć.pl. Biuletyn IPN” 2013, nr 3, s. 28-31; Marek Ł., *Obrzędowość świecka z tobą od dziecka. Ograniczanie praktyk religijnych w rodzinach funkcjonariuszy MO i SB*, „CzasyPismo” 2013, nr 1, s. 90-97; Marek Ł., *Zawłaszczanie symboli i świat religijnych w PRL*, „Biuletyn informacyjny – miesięcznik Światowego Związku Żołnierzy Armii

Krajowej” 2013, nr 10, s. 54-59; Marek Ł., *Popularyzacja „myśli racjonalistycznej” – prasa w akcji laicyzacyjnej*, „CzasyPismo” 2015, nr 2, s. 38-45; Marek Ł., *Prasowe „niewypały” antyklerykalne*, „CzasyPismo” 2016, nr 1, s. 170-175.

Drugi kierunek prowadzonych przez mnie badań naukowych dotyczy różnych aspektów funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa w PRL. Prace w tym zakresie prowadziłam w ramach ogólnopolskiego projektu badawczego IPN pt. „Aparat bezpieczeństwa w walce z Kościołem i wolnością wyznania Kościoła”, a także regionalnych i indywidualnych projektów. Do ważnych osiągnięć należy publikacja (przygotowana wspólnie z ks. Mariuszem Trąbą) *Przypadek ks. Brunona Magotta. Studium źródłoznawcze dokumentacji kościelnej i akt aparatu bezpieczeństwa*, Katowice 2010, ss. 305. Zamieszczony w niej tekst *Ks. Brunon Magott w aktach Służby Bezpieczeństwa*, mojego autorstwa, został dostrzeżony w środowisku badaczy i specjalistów. Jest istotnym głosem – wspartym ekspertyzą grafologiczną – w dyskursie naukowym i debacie publicznej na temat wiarygodności i interpretacji akt wytworzonych przez pracowników komunistycznego aparatu bezpieczeństwa. Szereg dalszych opublikowanych przez mnie artykułów odsłania mechanizmy działania SB i wnosi nowe ustalenia zarówno w historiografię lokalną, jak i ogólnopolską, ma charakter źródłoznawczy, m.in. Ł. Marek, *„Teczki na parafie” jako forma działań operacyjno-dokumentacyjnych Służby Bezpieczeństwa* [w:] *Czas próby. Kościół katolicki w okresie PRL*, pod red. W. Polaka, A. Czwołka, S. Galij-Skarbińskiej, Toruń 2017, s. 173-192; Ł. Marek, *Kryptonim „Wiata” – Służba Bezpieczeństwa a budownictwo sakralne w Mikołowie-Kamionce* [w:] *Z dziejów Mikołowa w XX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. G. Bębniak, Katowice 2012, s. 107-139; Ł. Marek, *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii katowickiej w latach 1956–1970* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 86-115).

W ramach projektu edukacyjnego IPN pt. „Rok Kultury Niezależnej” uczestniczyłam w realizacji segmentu „Kultura niezależna w Kościele”. Rozległe kwerendy i notacje prowadzone wówczas przeze mnie, głównie w odniesieniu do terenu Krakowa, zaowocowały konferencją, artykułami naukowymi i popularnonaukowymi, a przede wszystkim przyczyniły się do wprowadzania tego zagadnienia w dyskurs naukowy w kontekście dążeń wolnościowych i oporu społecznego. Efekty badań podjętych w takim właśnie ujęciu prezentowałam na konferencjach naukowych oraz w opublikowanych (i złożonych do druku) artykułach dotyczących m.in. ks. Kazimierza Jancarza, ks. Adolfa Chojnackiego, duszpasterstwa ludzi pracy w Krakowie – Mistrzejowicach. W prowadzonych przez mnie dociekaniach na tematy oporu społecznego przenikały się dwa nurty badawcze wyszczególnione wyżej.

Byłam głównym koordynatorem konferencji zorganizowanej przez Instytut Pamięci Narodowej we współpracy z Nemzeti Emlékezet Bizottságának (węgierski odpowiednik IPN) pt. „The Pope From Behind the Iron Curtain: John Paul II's Influence on the States and Churches of the Eastern Bloc”/„Papież zza żelaznej kurtyny. Wpływ pontyfikatu Jana Pawła II na państwa i Kościoły bloku sowieckiego”, z udziałem historyków z państw byłego tzw. bloku wschodniego. Wygłosiłam też referat. Ta konferencja, podobnie jak pozostałe wskazane tu przedsięwzięcia, to istotny wkład w badania porównawcze nad polityką wyznaniową i laicyzacją życia społecznego w tzw. demoludach. Ponadto uczestniczyłam w dwóch polsko-czeskich projektach (wygłosiłam referaty na konferencjach), które dotyczyły m.in. roli religii w życiu społecznym oraz oporze w Czechach i Polsce. Brałam też udział w polsko-węgierskiej konferencji naukowej dotyczącej opozycji akademickiej w Polsce i na Węgrzech.

Po obronie doktoratu, która odbyła się 26 maja 2009 r., opublikowałam 39 samodzielnych artykułów naukowych, jedną samodzielną publikację naukową, drugą we współpracy (z ks. Mariuszem Trąbą). Uczestniczyłam w przygotowaniu istotnej publikacji źródłowej (*Instrukcje, wytyczne, pisma Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1962-1989. Wybór dokumentów*, red. Filip Musiał i Adam Dziurok, Kraków – Katowice 2017, ss. 933). Opracowałam 27 not biograficznych funkcjonariuszy szczebla kierowniczego UB/SB w zbiorowej monografii (*Kadra bezpieczeństwa w województwach śląskim/katowickim, bielskim i częstochowskim*”, wstęp i red. Waclaw Dubiański, Adam Dziuba, Adam Dziurok, Katowice 2009). Ponadto złożyłam dalszych 11 samodzielnych artykułów naukowych, które obecnie znajduje się w różnej fazie redakcyjnej i wydawniczej (w tym 3 związane tematycznie z osiągnięciem naukowym i 2 w publikacjach międzynarodowych). Opublikowałam również 42 artykuły popularnonaukowe (w tym 35 samodzielnych, 7 we współpracy) i współtworzyłam 3 publikacje popularnonaukowe. Niektóre z tych pozycji, mimo formy popularnonaukowej mają istotne znaczenie w dorobku z uwagi na podejmowane w nich tematy bardzo słabo rozpoznane i rzadko obecne w dyskursie naukowym. Organizowałam i współorganizowałam łącznie 8 konferencji w tym jedną międzynarodową. Brałam czynny udział w 39 konferencjach naukowych (w tym 3 międzynarodowych i 20 ogólnopolskich), a także w 10 konferencjach tematycznych (w tym jedna międzynarodowa). Uczestniczyłam w przygotowaniu scenariuszy 7 wystaw z zakresu badanej przez mnie tematyki. Współpracowałam z ośrodkami naukowymi i badawczymi, a także różnymi placówkami i środowiskami społecznymi.

Uczestniczę w projekcie badawczo-archiwalnym dotyczącym spuścizny Jana Pawła II, realizowanym przez Centrum Myśli Jana Pawła II oraz w projekcie naukowym dotyczącym edycji zapisków kard. Stefana Wyszyńskiego „Pro memoria”, realizowanym przez Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Zaproszenie do udziału w tych projektach, zwłaszcza powierzenie opracowania merytorycznego i redakcyjnego jednego z tomów zapisków prymasowskich, poczytuję za wyraz zaufania, a także uznania dla kompetencji i doświadczenia badawczego w zakresie tematyki związanej z dotychczasowym dorobkiem naukowym.

Lucja Marek